

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Mart 1338 (1922)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	164
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	164
	Teklif 164
1. — <i>Düveli mutelifeden mevrut şeraiti sulhiyeye dair teklif.</i>	164:170

Cilt : 18

17 nci İnikat, 2 nci Celse

ON YEDİNCİ İNİKAT

30 Mart 1338 Perşembe

İKİNCİ CELSE

REİS : Reisisâni Rauf Beyefendi

KÂTİP : Ziya Hurşit Bey (Lâzistan)

REİS — Celsei hafiye küşat edildi.

İngiltere, Fransa, İtalya Hariciye Nazırları Fransa'da sulh esasatına dair şartu esasıyeyi gösterir bazı tekâlifi Hükümeti Milliyemize teklif ediyorlar. Bu bapta Hükümet hafi celse talep ediyor. Heyeti Muh-

tereme hafi olarak kabul ederse hafi olsun. (Hafi sadaları) Celse hafi olarak kabul olundu.

Geçen celsei hafiye zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

ONBEŞİNCİ İNİKAT

27 Mart 1338 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Reisi Sani Rauf Beyefendinin tahtı riyasetlerinde bilinikât zaptı sabık hülâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Heyeti Vekile Riyasetinden mütareke meselesine dair gelen şifre kıraat olundu. Lazistan Mebusu Necati Beyin bir müddet için istizahların tehirine dair teklifi bedelmüzakere reddolundu. Meclisi Mebusan Reisi iken vefat eden Reşat Hikmet Beyin mezarının inşası için Meclis veznesinden 500 lira tahsisine dair Divan kararı kabul olunarak mezkûr meselenin celsei aleniyede dahi müzakeresi musip görül-

dü. Bilâhare Adliye Vekili Refik Şevket Bey, istizah takririnin 3 ncü maddesi hakkında izahatta bulundu ve celsei hafiye'nin kifayetiyle celsei aleniye geçilmesine dair takrirler kabul edildikten sonra tenefüs için celse tatil olundu.

Reis	Kâtip
Reisi Sâni	Kayseri
Rauf	Âtıf
	Kâtip
	Van
	Hakki

REİS — Zaptı sabık hülâsasını reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Düveli mutelifeden mevru şeraiti sulhiyeye dair teklif.*

REİS — Celsemiz hafiye küşat edildi. Söz Hariciye Vekilininindir.

MAHMUT CELAL BEY (Hariciye Vekâleti Vekili) (Saruhan) — Notanın sureti tab'edildi. Azayı kirama tevzi edilecektir.

Efendiler, geçenlerde okunan müttareke teklifinden sonra şeraiti sulhiye hakkında da 28 Mart tarihli diğer bir teklif karşısında bulunmuş oluyoruz. Bu teklif İstanbul'da Paris Sulh Konferansı namına General (Pelle) tarafından 28 Mart tarihinde bizim işlerimize bakan Doktor Hikmet Beye Hilâli Ahmer binasında sureti resmiyede tevdi edilmiştir. Şeraiti sulhiyeye ait olan bu notayı tamamen ve aynen okuyacağım. Bu tabı ve tevzi olunan nüshada bazı mürettip hataları olmakla beraber esasatında bazı keli-

melerde de tehalüf vardır. Hem takip buyurur ve hem de tashih edersiniz.

Yusuf Kemal Beyin buraya sureti müvasalatı hakkında tahkikat ve tetkikatta bulundum. Muhaberenin tesri için çalışmakta olduğumuzu evvelce arzylemiştim. İstanbul muameleye tavassut ve tesri edeceğine vaadetmiştir. Yalnız Ferit Beyden müstacel işaretli bir telgraf aldık. Fakat o telgrafı okumaya lüzum görmüyorum. Çünkü bu kadar tafsilât karşısında Ferit Beyin verdiği malumat ancak bir fihrist kabilindedir, bir fihrist mahiyetindedir. Yanıma almadım. (Gürültüler) Arzu ederseniz ayrıca onu getirtiriz onu da okuruz.

Yusuf Kemal Beye gelince : Yusuf Kemal Beyin Çarşamba günü İnebolu'ya muvasalatının memul olduğu bildirilmekte. Kendisinin Burgaz'dan İnebolu'ya nakli için İstanbul'dan bir Fransız torpidosunun Sa-

lı günü hareket etmiş olduğu ilâve olunmakta idi. Şu dakikaya kadar İnebolu'ya muvasalatına dair henüz bir haber alamadım. Mahâza İnebolu'ya muvasalatını müteakip oradan bize malumat verilecektir. Müsaade ediniz. Şimdi notayı aynen okuyorum:

Şark Konferansının Hükümetinize teklifatı

Paris'te toplanmış olan nazırlar konferansı Reisinin talimatına tevfikân Fransa Cumhuriyeti fevkalâde Komiseri, Mösyö Puankare, Lort Gürzon ve Mösyö Şanzer'in Ankara Hükümetine irsal eylediklerini melfuf telgrafnameyi Hikmet Beye tevdi ile kesbi fahreyler :

28 Mart 1922

Dersaadet Fransa Cumhuriyeti
Fevkalâde Komiserliği

Biz müttefik üç devletin, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın Hariciye Nazırları Paris'te 22, 23, 24, 25, 26 Mart 1922'de toplanarak Şarkı karipteki vaziyeti, orada yeniden intizamın ve müsaalemin hükümferma olduğunu görmek arzuyu har ve samimisi ile tetkik ettik. İşbu tam tetkikten sonra binnetice vasıl olduğumuz tekliflerin mükemmel bir hülâsasını, bu teklifatı muhik gösteren esbabı işaret ederek, leffen size tebliğ ediyoruz. Mümessillerinizin kararlaştırılacak bir beklide yekdiğeriyle birleşerek âtide işaret olunan teklifleri müştereken tetkik etmelerini temenni ederiz.

Zaten Dersaadet'teki Fransız, İngiliz ve İtalyan fevkalâde mümessillerine alâkadâr taraflar mümessilleriyle birlikte hazır bulunmaları için mezuniyet itasına mütemayilliz. Bu içtimanın bilâtehir vukua gelmesi menfaati umumiye icabından bulunduğundan bu konferansların küşadı gününü işbu tahriratın tarihinden üç hafta sonra için kararlaştırabilme-yi arzu ederiz.

26 Mart 1922

Şanzer Gürzon Puankare

İcmal : Müttefik Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerinin Hariciye Nazırları Türkiye ve Yunanistan'ın mümessilleriyle akdemce görüştüğünden ve müzakerele-rinin her merhalesinde bu maksatla davet olunan askerî ve malî mütehassıslarla istişare ettikten sonra Şarkı karibindeki vaziyeti arzettiği biçümle eşkâl tahtında beş gün mütevaliyen tetkik ederek Şarkı garip meselesine kendi yedi iktidarlarında olduğu kadar en munsifane çarei hal olmak üzere arzettikleri teklifatı âtiye hakkında her üçü mutabık kalmışlardır.

Fikirlerinde daima hazır bulundurdıkları ve tekliflerinin istinat ettiği esas noktalar berveçhi atidir :

Muhâsım Türkiye ve Yunan orduları arasında sulhü iade etmek maahaza her iki taraf hakkında insaf ile hareket etmek ve bir ademi muvaffakiyeti veya mağlubiyeti takip edecek şeraiti ikisinden hiçbirine tahmil etmemek arzu ederler. Tarihi ve pek şöretli payitahtları İstanbul merkez olarak Türkiye'nin kuvvetli ve müstakil bir mevcudiyeti milliyeye tekrar iptidar edebilmesine müsaade edecek kuvasıyla Türk millet ve Devletini kendilerine ait addedilebilecek topraklarda tekrar iade etmek arzu ederler.

Müslümanlara en munsifane bir tarzı idare temin etmek ve Türkiye Sultanının cismanî ve dinî sultanını idame etmek arzu ederler. Yunan milletine harp esnasında müttefiklerin davası için kabul ve ihtiyar ettiği azim fedakârlıklar için bir taviz ve millî ve iktisadî terakkisi için serbestî hareket itasını arzu ederler.

İki millet birbirine temas ettikleri, kezalik ehallerinin muhtelit oldukları havalide, istikbalde itimat, şeref ve haysiyeti müteakabile şeraiti tahtında yaşayabilecek bir hale koymayı arzu ederler.

Gerek Avrupa'da, gerek Asya'da daha ehemmiyetli siyasi ve irkî zümreler arasında mevzu bulunan gerek Müslüman, gerek Hıristiyan yahut herhangi irk ve mezhepten muhtelif ekalliyetlerin emniyet ve himayesi için tedabir ittihazını arzu ederler.

Ehiren hali harpte bulunmuş olduğu devletler ile Türk milleti arasında bir ihtilâfı müsellahın avdetini menetmek arzu ederler.

Bir çarei hal teklif ederken iki taraftan hiçbirinin lehinde tarafdarlık şüphesine maruz bulunmamayı, fakat her ikisi arasında teraziye metin bir elle muvazın tutmayı her şeyin fevkinde arzu ederler. Bu maksatla müttefikin nazırları sulh mecalisinin muvaffakiyetini ve uzlaşmaya müstenit bir sureti tesviyanın tahkikını teshil edebilecek surette Asya'yı suğrada muhasım ordular arasında muhasematın tatilini temin etmeyi ilk hedef tayin etmişlerdir. İmdi Türkiye ve Yunan Hükümetlerine Mareşal Fosun riya-seti altında memurını askeriye tarafından kararlaştırılan ve her iki taraf için gayet itinakâr tarzda munsıfane bulunan şeraite tabi bir mütarekenin akdini teklif ettiler.

Yunan Hükümeti bu teklifi kabul ettiğini şimdiye değin bildirmişdir. Türkiye'nin kararı beklenmektedir. Mütareke teklifi Yunan kuvvetleri tarafından Asya'yı suğranın sureti muslihanede tahliyesini ve bu havalinin mecmuu üzerinde Türk hakimiyetinin iadei tesisini temin etmek niyeti sarıhasıyla yapılmıştır.

Bu tahliye için ittihaz olunacak tedabir; şimdiki teklif olunan umumî tarzı halin birinci merhalesi teklif yapıldığı esnada Mareşal Foşun riyaseti altında memurini askeriye tarafından tanzim olunmuş ve bunların bilâmemel mevki icraya vazî mümkün bulunmuştur.

Yunan kuvasımın kâmilen ve mushihane bir tarzda geriye alınması için muktazî zamanın dört ayı hafifçe tecavüz edeceği hesap olunuyor. Şurası mülahaza olunmalıdır ki: Bu tekâlifin iki taraf canibinden kabulü takdirinde metalibi milliyelerinin başlıcasını teşkil ettiği malum ve müberhen olduğu veçhile Türkler yeriden can ve nakit fedakârlıklarına mahal kalmadan Anadolu'yu tekrar ele geçireceklerdir.

Eğer bu amelîyede muvaffak olunursa Yunan ordularının şerefle çekilmesi icra olundukça Akdeniz'den Karadeniz'e ve Boğazlara ve maverayı Kafkas'ın, İran'ın ve Mezopotamya hudutlarından Adalar Denizi sahillerine kadar Asya'da Türk hakimiyeti tamamen temin edilmiş olacaktır.

Gerek Türk vilâyetlerinde, gerek Avrupa'da Yunan arazisinde bazen pek kesretle bulunan ırkî ve dînî ekalliyetlerin hem esbabı tarihiye ve hem esbabı coğrafiyeden inbias eden himayelerini temin lüzumu katîsini teslim eden nazırlar her iki havalide dîn ve ırk farkı olmaksızın ekalliyetleri himayei kâmilelerini temin için bir sıra tedabir teklif ederler.

Bu tedabir aynı zamanda mevkiî meriyette bulunan muahedatla ve hazırlanmış olan muahede lâyhalarında ve alâkadar memleketlerin kavanini medeniye ve diniyesinde mevcut mevadda müstenit olacaktır. Bundan maada nazırlar her iki havalide işbu tedabirin başlıca alâkadar cemaatlar hakkında icra ve tatbikine bilhassa nezaret etmekte muvazzaf komiserler tayini suretiyle bu programa muzaheret etmesi için Cemiyeti Akvamı davet eylemeye karar vermişlerdir.

Ermeni meselesi : Ermenilere karşı müttefikin devletler canibinden harp esnasında alınan taahhüdât ve bu kavmin çektiği feci ızdırabat dolayısıyla vaziyetleri sureti mahsusada nazarı mülahazaya alınmak lâzım gelmiştir. Binaenaleyh Ermenilerin bir millî yurt teşkili hakkındaki ananevî emellerini tatmin için yukarıda bahsolunan ahkâm ile ekalliyetlere bahsolunan himayeden fazla olarak Cemiyeti Akvamın muaveneti aranılmıştır.

Boğazlar ve Trakya : Müsâlemetin menafii ve istikbalin emniyeti 1914'te ve sinini mütaakibede boğazların kapanması suretiyle Avrupa'nın kendisine

tahmil olunmuş olan muhatarat ve fedakârlıklara bir daha hiç maruz olmamasını sureti katiyede talep ettirmektedir. Bu mevkîde feda olunan sayısız insan hayatları ve sarf olunan büyük fedakârlıklar beyhüde yere sarfedilmiş olmamalıdır. Türkler gayrı askerî geniş bir mıntika tesisi sayesinde bu havalide her gûna muhasım tasavvurâtı askeriye için gayrı mümkün kılacak şerait tahtında Çanakkale Boğazının Asya sahiline tekrar kabul olunacaklardır. Fakat boğazlara serbestçe duhulü temin için Gelibolu şibihceziyesine bir müttefik işgal kuvveti konulmalı ve orada kalmalıdır. Bu şibihceziye kezaif gayrı askerî bir mıntika teşkil edecektir. Müttefik'in garnizonu Çanakkale Boğazına duhulü temin etmek için kâfi bir kuvvet teşkil edecektir. Boğazlardan seyrisefain evvelce teklif olunduğu veçhile bir Türkün tahtı riyasetinde beynelmîlel bir komisyonun nezareti altına tevdi olunacaktır. Bu komisyonda boğazlarda ticarete veya seyrisefaine alâkadar bütün başlıca devletlerin temsil edilecekleri ümit olunur. Boğazların Asya sahilindeki gayrı askerî mıntika şimdiki Çanakkale livasıyle tedahül edecektir. Artaki şibinceziresi müstesna olmak üzere Marmara Denizinin Cenup sahilinde başka arazi gayri askerî hale ifrağ olunmayacaktır. Karadeniz boğazının Asya sahilinde gayrı askerî mıntika şimdiki bitaraf mıntıkaya maksur olacaktır. Çanakkale Boğazının haricinde İmroz, Bozcaada, Limni, Semadirek ve Midilli adaları ve Marmara Denizinin bütün adaları kezaif gayrı askerî hale konacaktır.

Marmara Deniziyle Çanakkale'nin Avrupa sahiline gelince üç devletin Hariciye Nazırları Şarkî Trakya'nın talii meselei müşkile ve vahimesiyle karşılaşmıştır. Bir taraftan şimdîye kadar izah edilmiş olan esbaptan dolayı Gelibolu şibinceziyesini Türkiye'nin yedi iktidarına tekrar vazedecek bir sureti halhî kabul edememişlerdir. Diğer taraftan İstanbul'un Şimal ve Garbında Türkiye'nin Avrupa'daki arazisiyle Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan Şarkî Trakya arasında şimdîye kadar teklif olunan hat hudutlarından bazılarının Türkiye'nin payitahtına istikbalde ya bir askerî istilâya maruz kalabilmesi ya ahdi karipte kendisiyle muharebe edilmiş olan bir devletin endişe âver kurbiyeti dolayısıyla gayrı kâfi bir himaye temin ettikleri itirazını nazarı dikkate almaları lâzım gelmiştir. Bu tehlikeler en müessir bir surette şu tarzlarda defolunabilecektir :

1. Mutasavver hududun Dersaadet'ten kâfi bir mesafeye kadar uzaklaştırılması,
2. Bu hududun haricinde kâin arazinin fiilen bitaraflaştırılması,

Bundan maada nazırlar hali hazırın gayrı kabili inkâr hakikatları ile karşı karşıya kalmışlardır. Şarkî Trakya'nın gayrı musaddak Sevr Muahedesi mucibince Yunanlılara tevcihi mamulünbîh bir senet ad olunsun, olunmasın Yunan kuvvetleri bu muntıkayı işgal etmektedirler ve Yunan Hükümeti bundan maada külliyyetli ve bazı noktalarda faik bir Yunan ahadisini ihtiva eden ve hayli müddet ihtiva etmiş olan bu arazinin idaresini icra etmektedir. Bu şerait tahtında üç hariciye nazırı şurasını hatırlatmalı ki 1919'da İzmir'i işgale devletler tarafından davet edilmiş olan Yunanistan'a yalnız tekmiil Anadolu'nun tahliyesini değil bundan maada bir de Şarkî Trakya'nın tamamen tahliyesini teklif etmek mesuliyetini deruhte edemezlerdi. Binnetice balâda serdolunan ve Türk Devletinin ve payitahtının emniyetini temin etmek arzuyu makulanesiyle hulâsa olunabilen mülâhazatı sevkulceyşiyenin ehemmiyetine mebni üç devletin hariciye nazırları kendilerini mütaleatı fenniyeleriyle temin etmeleri için memurını askeriyeyi davet etmişlerdir. Bu memurın Marmara Denizi üzerinde Ganus kur-bünden Şimale ve Şimalişarkî istikametine, Bulgar hududuna doğru uzanan ve İstranca dağlarının Garp sırtlarında işbu hududa vasil olan bir hattın çizilmesi ni tavsiye etmişlerdir. Bu hudut Yunan beldesi olan Tekfurdağı'nı Türkiye'ye bırakacaktır. Babaeski ve Kırkkilise'yi Türk - Yunan hududunun Yunan tarafına vazetmektedir. Memleketin topografik teşekkülâtı hem Yunan hem Türk tarafından tekmiil Şarkî Trakya arazisinin gayrı askerî hale vazı ile de takviye bulacak olan hududun emniyetini temin eder. Böylece Yunanlılar İstanbul'u tehdit edemeyeceklerdir. Türkler Yunanlılara hücum edemeyeceklerdir. Bu muntıkanın ve gayrı askerî hale vazolunan diğer muntıkaların muvakkaten teftişi Gelibolu şibinceziresindeki müttefikin kıtaatı askeriyesine mensup müttefikin zabitanı marifetiyle icra olunacaktır. Şibincezire'nin işgali Şarkta Tekfurdağı'na kadar imtidat edecektir. Edirne şehri için ahkâmı hususiye ittihazı lâzım olup olmadığı meselesi tetkik edildi ve Şarkî Trakya'nın hemcivar arazisinden tefrik etmek gayrımümkün olduğu kabul edildi. Türkiye'ye avdet eden İzmir'le Yunanlılar tarafından muhafaza edilecek olan Edirne oldukça müşabih bir vaziyette bulunmaktadırlar. Üç nazır Türk ve Yunan Hükümetleriyle iki beldenin gayrı Türk ve gayrı Yunan halkının, onların idaresine sureti munsifanede iştiraklerini temin edecek ve aynı zamanda Edirne'nin müessasat ve mebanii dinîyesini muhafaza eyleyecek dostane bir itilâfın akdi zımında dostane müzakerata girişmeye pek mütemayıldır.

ler. Üç nazır Trakya meselesinin bu sureti halî iki tarafın hiçbirince hararetle karşılanacağını düşünmek iddiasında değildirler. Bu mesele o kadar kolay tarzda halledilemez. Yalnız kendilerince adalet ve meselenin malum noktalarına en muvafık görünen bu teklifi efkârı umumiyeyi cihana tavsiye edebilirler.

İstanbul : İstanbul'a gelince üç Hükümet payitahtlarının Türklere iadesinden bilâhara feragat olunabileceği hakkında Sevr Muahedesi projesinde mevcut tehditten sarfı nazar etmek hususunda evvelce beyan etmiş oldukları tehditten sarfı nazar etmek hususunda evvelce beyan etmiş oldukları niyetlerini teyit etmeyi arzu ederler. Bu şehrin Padîşahın Hükümetinin tam hüküm ve iktidarına iadesini teyit ederler. Ve bundan maada sulh muahedenamesinin tasdikinden sonra İstanbul'u işgal eden müttefikin askerini kâmilten çekmeyi taahhüt etmeye mütemayıldır. Türk Hükümeti Sevr Muahedesinde tasavvur olunandan daha ehemmiyetli bir kuvvet teşkil edecek olan bir garnizonu şehir dahiline ikame etmeye davet olunacaktır.

Atideki mesail kalıyor : Türkiye'nin istikbalde malik olacağı kuvvei askeriye nail olacağı istiklâli mali ecnebilerin müstefit oldukları kapitülasyon hukukunun ilga veya tadili.

Ordu ve jandarma : Türkiye'nin kuvayi askeriyesine gelince : Hükümeti müttefika diğer muharip devletlerle münakit muahedelerde tatbiki zaruri tanınmış olan prensibi terk edemezler. Bu halde ahzı asker usulünün devamını ibkayı kabul edemezler. Bu Maahaza üç nazır Türk Hükümeti ile maan ve bir fikri dostane ile bu bapta bir müddet kararlaştırılmasını tetkik etmeye amade bulunacaklardır.

İşbu müddetin inkızasında bu memlekette gönüllü kaydı suretiyle ahzı asker usulü tesis olunacaktır.

Türk Ordusunun kuvvei adediyesine gelince : Nazırlar Sevr Muahedesinde mevcut olan veyahut bilâhare 1921'de Londra'da telkin olunan erkamın pek sayanı ehemmiyet bir miktarda tezyidini bahşetmeyi teklif ederler. Elyevm intihâen teklif olunan kuvvetlerin erkamı şunlardır : Jandarma 45 000 kişi, muntazam ordu : 40 000 kişi yani ceman 85 bin kişi ki Sevr Muahedesi projesiyle tayin olan miktarı pek mahsus surette tecavüz eder. Eğer Türk Hükümeti yukarıda zikrolunan jandarma teşkilâtı için ecnebi zabıtlarının muavenetini arzu ederse - ki : Bu hal anın müessiriyetini bilâşek ziyadesiyle çoğaltmak neticesi tevhit edecektir. - Nazırlar anları Türkiye'nin emrine vermeye âmade bulunacaklardır.

Ahkâmı maliye : Sevr Muahedesinin ahkâmı maliyesi Türkiye'nin hakimiyeti esasını müttefiklerin menafii iktisadiyesiyle ve harpten evvelki Türk dünyasının ve Türk'lerin tediyesine muktedir olacakları makulâne bir surette farz olunabilecek bir miktarda tayin edilecek bir tazminatın müttefiklere tediyesini temin için lâzım gelen murakabe tedabiri ile telif etmekle beraber Maliye Komisyonunun teşkilinden vaz geçilecek surette tadil olunacaktır.

Harpten evvelki dünya komisyonu ibka olunacak ve zirde tarif olunacak vazifeyi ifa için bir hususî müttefikî tasfiye komisyonu da teşkil edilecektir.

Elyevm mevcut kapitülasyon usulüne gelince Devletlerin kendi tebaaları menfaatlarının himayeî meşruasiyle kabili telif istiklâli iktisadiyi Türkiye'ye en vâsi tarzda temin arzusundadırlar. Bu maksatla sulh muahedenamesinin mevkii meriyete vazından itibaren üç ay zarfında İstanbul'da Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye mümessillerinden mürekkep ve kapitülasyonlardan istifade eden diğer devletleri temsil eden fennî müşavirlerin muavenetiyle maliyeye mütedair kapitülasyon hakâmını yeniden tetkik vazifesiyle mükellef bir komisyon teşkiline hazırdırlar. Bu teklifat ecnebi tebaasını müfritane vergilere ittibadan ve vergilerin tahsilinde sui istimalden vikaye etmekle beraber bunlarla Türkler arasında mali hususta müsavatı temin edecektir. Kezalik alâkadar devletlerin muvafakatiyle gümrük rüsumunda icrası zarurî tanılacak tadilatı yaptırmaya matuf olacaktır.

Ahkâmı adliye : Adli mesailde kapitülasyonlara gelince müttefik devletlerin nazırları muvakkaten devam edecek olan kapitülasyon usulü yerine kaim olacak bir adliye ıslahatı planını hazırlamak için aynı müddet zarfında mümasil bir komisyonun teşkili hakkında akdemce vuku bulan tekliflerini tekrar ederler. Teklif olunan planın mevkii meriyete vazına intizaren Türkiye'nin dahil bulunacağı bu komisyona muhtelif veya tevhit olunmuş bir usulü adliye tavsiye etmekle muhtar olacaktır.

Hatime : Hükümetleri namına hareket eden üç devleti muazzama hariciye nazırlarının tavsiyesine müttehiden karar verdikleri usulün hututu umumiyesi itibariyle böylece dir.

Bu teklifat şimdi evvelâ doğrudan doğruya met-haldar iki tarafın saniyen daha az bir derecede olmak üzere cihanı temeddünün muhakemesine vazolunur.

Şurasını ilâveye hacet yoktur ki; taraftarlık saika-siye bunları reddedecek olan millet veya Hükümet - şayet böyle bir felâket zuhur edecekse - insaniyetin

efkârı âmmesi muvacehesinde çok ağır bir mesuliyeti, iki kitayı şimdide değin o kadar derin surette alt üst eden ve avdeti yeni tahribat ve yeni harabeler meydana getirecek bulunan ve Şarki karibdeki örfler ve dinler arasında daimî bir zıddiyete müncer olacak olan bir mücadeleye tekrar başlamak mesuliyetini yüklenecektir.

(Artaki) nin aslı (Kapudağı) dır efendim. Burada sarih bir azabı vicdanî hissediyorum. Aslında dünyu umumiye demiyor. Fakat bu olması lâzım. Başka borcumuz yoktur. Ruhu mesele budur.

Teceddüdidir efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Tekerrürü olsa gerek.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Aslı Rıza Nur Beydedir. Aslı (renouvellement) dır..

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Ferit Beyin telgrafından bahsettiniz.

CELÂL BEY (Devamla) — Yanıma almadım. Müsaade ederseniz ikinci bir içtimada Ferit Beyin telgrafını da okurum. Ferit Bey bunların baş cümlelerini almıştır. Şu mesele şöyle ve bu mesele böyledir diyor ve şurasını da efendiler ilâveye mecburum ki Heyeti Vekileniz bunu aldıktan sonra Yusuf Kemal Beyin avdetinden sonra notaya verilecek cevap hakkındaki kararını mülahaza etmekte ve bunun etrafında düşünmektedir.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar müsaade buyursanız bir iki söz söyleyeyim. (Müzakere yok sadaları) Yani müzakere yok diye bu paçavrayı olduğu gibi kabul etmek mi (Hayır sadaları) O halde (Gürültüler) (Devam sadaları) Memleketin en ciddi bir meselesinde de bir arkadaşınızı dinlemek lütfunda bulunmak istemez misiniz?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim Yusuf Kemal Beyi dinlemedikten sonra kimseyi dinlemek istemiyoruz efendim.

TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) (Devamla) — Allah'a minnetle söylüyorum ki bu Meclisi Âlide bulunan âzayı kiram okuduğu bir şeyi anlayabilecek derecededir. Yusuf Kemal Bey de gelip de malûmat verdiği vakit müzakeremize devam ederiz. Benim söylemek istediğim mesele maatteessüf evvelki teklife cevap verilmemek yüzünden bir anda elimizde bulunan ikinci mesele ile tevhit etmek doğru değildir. Mütareke teklifi başka, bu mesele başkadır. Pek çok temenni ederdim ki kâşki Yusuf Kemal Bey ve biz her hangi taraftan mütareke teklifine muttali olup da verebileceğimiz cevabı bunun gelmesinden evvel ve-

rebilseydik, hiç şüphesiz daha iyi olacaktı. Fakat kaybolan bu fırsatı kaybettik. Şimdi ise ikisini tevhit ederek yeni bir hataya düşmek doğru değildir. Birinci maruzatım şudur ki mütarekeye cevap hakkında Meclisin müctemian verdiği kararda şüphesiz bunun mevcudiyeti nazarı itibare alınarak ve bir mesele addedilerek evvelki verdiğimiz kararda sebat etmeliyiz ve bunu ayrıca mevki müzakereye koymalıyız. Her ne vakit bu Heyeti Umumiyede mevki müzakereye konacaksa her mesele hakkındaki mütalâamı ayrı ayrı beyan edeceğim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Arkadaşlar bu gayet mühim bir notadır. Hemen bunu okur okumaz beyanı mütalâa etmek çocukluktur. (Bravo sadaları) Sonra zaman da bizi iki ayağımızı bir papuca sokuyor değildir. Allah ordumuza muvaffakiyet versin, yerinde duruyor. Soğukkanlılığı muhafaza edecek bir zamandır. Yusuf Kemal Bey de yoldadır, ve Hükümet çok doğru yapmıştır. O gelmeden cevap vermeyecek. Mütarekeyi zayıflar ister. Kurvetliler istemez. Binaenaleyh müsaleha meselesi de karışması doğru ve makuldür. İkisine beraber cevap verelim. Zaten biz mütarekeden tahliyeyi murat ediyoruz. Muharebeyi murat etmiyoruz. Böyle ise yapacağımız iş bunları koynumuza koruz ve okuruz. Fakat hariçte kimseye söyleyemeyiz. Kendi kendimize okuruz. Aramızda müdavelei efkâr ederiz. Cumartesi günü içtima ederiz. Meclis, noktai nazarını birer birer izah eder. Hükümet bunları nazarı dikkate alır. O zamana kadar Mustafa Kemal Paşa da belki avdet eder. Meclis Reisi olmak sıfatıyla. Yusuf Kemal Bey de o vakte kadar çıkar. Bu mesele bir şekilde girer, makul bir şey olur.

REİS — Büyük Millet Meclisi Hükümetine İtilâf devletleri tarafından verilen nota üzerine - ki Hariciye Vekilimiz aynen okumuşlardır - bazı rüfeka söz aldılar. Meclise hitap etmek istiyorlar. İsimlerini de okuyorum : Hüseyin Avni Bey, Operatör Emin Bey, Şeref Bey, Şükrü Bey bu husus hakkında söze devam etmek etmemek Heyeti Âliyenizin kararına tabidir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Bey; söz isterim. Esas hakkında değil, usulü müzakereye dair.

Efendiler, benden evvel arkadaşlarım da bu hususta mütalâatta bulundular. Bir kere Sevr Ahitnamesini bundan bir sene evvel havadis kabilinden gelen Sevr Muahedelerini elimize alalım. Bir de şunu elimize alalım. Efendiler; her ikisinin de saikini aramak lâzımdır. Bunun için intizar şarttır. Olduğumuz yerde

de ne oldum diye çıldırmamalı. Bugün Avrupa'daki efkâr nedir? Bunları hangi fikir hangi zaruret doğuruyor? Bunu imza eden Gürzon Sevr Ahitnamesini teklif etmiştir. Acaba bunun sebebi nedir? Türkiye Büyük Millet Meclisi düşmanının vaziyetini bilmeden bizim karşımızda biliyorsunuz Yunan değildir efendiler, Yunan'ı İngilizler getirmiştir. Dava İngiliz davasıdır. Ricat edenler İngilizlerdir. Bu ricatin esbabı nedir? -Biz ne dereceye kadar ısrar edeceğiz? Daha ne gibi faydalar koparmak ümidi vardır. Yusuf Kemal Bey de ben gelmeden cevap vermeyin demesi işaa ve işar edemeyeceği sebepler vardır. Bu sebepleri anlayalım. Bunu soğukkanlılık ile anlayalım. Fıkra fıkra Sevr Ahitnamesiyle mukabele ederek okumalı. (Bravo sesleri) Ondan sonra bunun müzakeresi açılabilir.

NUSRAT EFENDİ (Erzurum) — Hüseyin Avni Bey; bu muahedename Sevr Ahitnamesinin tersidir. Doğrusu bunu reddedelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bununla onun arasında azim fark vardır. Allah'a şükredeyim. Bu bizim hepimizin ve arkadaşlarımızın müttehiden ve müştereken vatan düşüncelerini düşünmelerinin mükâfatıdır. Günden güne artacaktır. Soğukkanla münakaşa ederek bunu duredişane müzakere edelim.

SEREF BEY (Edirne) — Aziz arkadaşlar, bugün milletin hesap günündeyiz. Yani bütün millet bugün bizden bir şey istiyor. Hiç acele etmeyelim. Bendeniz bir şey rica edeceğim. Sinirlerimizle değil kafalarımızla düşünelim. Çok rica ederim arkadaşlar Avrupa'nın bütün bağırıp çağırıldığı akalliyetler meselesi dediği işleri mühim bir iş addediyorum; Nöyyi, Versay, Sencermen muahedelerini tetkik edelim. Bilhassa Nöyyi ile Senjermen muahedesinde ekalliyetlere dair mühim esaslar kaydedilmiştir. Sonra da Sevr muahedesini tetkik edelim. Çok rica ederim. Bunların dördüncü bir yere getirelim. Mukayese edelim.

SALAHATTİN BEY (Mersin) — Hariciye Vekâleti bastırın efendim.

SEREF BEY (Devamla) — Emin olunuz milli istiklâlimizin en mühim noktasında bulunuyoruz. O Senjermen Muahedesinin saiki ne idi?

Sonra efendiler çok rica ederim; ekalliyetler meselesine dikkat ediniz. Fransa ile İtalya Nöyyi Muahedesini Senjermen muahedelerinde ekalliyeti irkiye ve mezhebiye lâfzını sokmuştur.

Onun için çok rica ederim. Yavaş yavaş, ağır ağır, hatve hatve hatta kelimesinde bile düşünelim. Acele etmeyelim. Hariciye Vekâletinden rica ederim; öteki

muahedeleri de tab ve tevzi ettirsin. Bunların hepsini elimize alalım. Aklen ve mantıken müzakere edelim. Çok rica ederim. Acele etmeyelim. Zararı yok. Cuma günü toplanırız. Kafa kafaya vererek düşünürüz.

SALÂHATTİN BEY (Mersin) — Efendim ben-deniz de bir nokta için Hariciye Vekâletinden rica edeceğim. Bu muahedenin ve bu mütarekenin esas ola-cağı mevaddı sülhiye var. Bunlar da ekalliyetler bo-ğazlar ve saire denilmiştir. Bunlar için Avrupa şim-diye kadar diğer devletlere teklifte bulunmuştur. Bun-ların hepsi Hariciye Vekâletinde mevcuttur. Veya bu-lunması lâzımdır. Meselâ Şeref Beyin buyurdukları gibi Versay, Senjermen Ahitnamesinde bunlar nedir? Bunlar arkadaşlarımızca ve hepimizce bilinmelidir. Bilâhare bu mütarekenin müzakeresi için buradan gi-iecek arkadaşlarımızın elinde bulunması lâzım gelen malûmatı esasiyeyi şimdiye kadar elbette Hariciye Vekâleti hazırlamıştır. Bunlardan tab tevzii lâzım ge-lenleri vermeli ve aîf olduğu encümenlerde böyle ya-vaş yavaş imali fikredilmelidir. Bize öyle esaslar ve-riliyor ki bu esaslar üzerinde şimdiden kolumuzu

sallayarak İstanbul'a veya her hangi bir yere boş gi-dilirse gayet fena bir vaziyette kalırız. İki seneden beri Hariciye ne hazırlamıştır, şimdi onu soruyorum. Sulh müzakeresi için elimize vereceği mevaddı esasi-yeyi elimize vermesini rica ederim. Bakalım vazifesini yapmış mı?

REİS — Efendim Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Be-yin bir takriri var.

Riyaseti Celileye

Mesele gayet mühim ve şayanı tetkiktir. Rûfeka-yı kiramın teklifat üzerinde imali fikretmesine ve ka-riben vürudu memul bulunan Yusuf Kemal Beyefen-dinin vüruduna kadar bu bapta müzakere açılmama-sını ve müzakerenin tehirini teklif eylerim.

Bitlis

Yusuf Ziya

REİS — Efendim müzakerenin tehiri teklif edil-mektedir. Kabul edenler... Etmeyenler.. Teehhürü kabul edildi. Hafi celse nihayet bulmuştur. Celse ale-nîdir. On dakika teneffüs etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

